
The Gleaner

Vol 14 (1977)

Αποκατάσταση χρονολογίας στην Bibliographie Hellénique του Έ. Legrand

Πάνος Βασιλείου

doi: [10.12681/er.378](https://doi.org/10.12681/er.378)

To cite this article:

Βασιλείου Π. (1977). Αποκατάσταση χρονολογίας στην Bibliographie Hellénique του Έ. Legrand. *The Gleaner*, 14, 206–208. <https://doi.org/10.12681/er.378>

**ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΗΝ BIBLIOGRAPHIE HELLÉNIQUE TOY É. LEGRAND**

Στόν πέμπτο τόμο τῆς Bibliographie Hellénique τοῦ 17ου αἰώνα καί κάτω ἀπό τοὺς ἀριθμούς 2, 3 καί 4 (σ. 2 - 3) βιβλιογραφοῦνται, ἀντίστοιχα, οἱ ἐκδόσεις: «'Απολλώνιος», «Γαδάρου, λύκου κι ἀλουποῦς διήγησις ώραία» («Φυλλάδα τοῦ γαδάρου») καί 'Ιμπέριος ὡς ἐκδόσεις τοῦ 1601.

Τὰ σχετικὰ λήμματα τῆς βιβλιογράφησης εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

2. ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ 'Ενετίησι. Παρὰ Πέτρον, υἱοῦ τοῦ ποταί. Χριστοφόρου τοῦ τζανέτου. αχω.

(A la fin :) 'Ενετίησι. Παρὰ Πέτρον, υἱοῦ τοῦ ποταί Χριστοφόρου τοῦ τζανέτου. αχω.

3. ΓΑΔΑΡΟΥ ΛΥΚΟΥ Κιαλουποῦς, διήγησις ώραία.

(Au verso du dernier feuillet :) 'Ενετίησιν. Παρὰ 'Αντωνίω τῷ Πινέλλω. αχω.

4. ΗΜΠΕΡΙΟΥ 'Ενετίησιν, Παρὰ 'Αντωνίω τῷ Πινέλλω. αχω.

(Au verso du dernier feuillet :) 'Ενετίησι. Παρὰ 'Αντωνίω τῷ Πινέλλω. αχω.

Ἡ χρονολογία αχω, ὅπως αὐτὴ ἀναγράφεται στίς παραπάνω ἐκδόσεις, εἶναι ἀδιανόγητη γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρίθμηση, ἀφοῦ τὸ ἑλληνικὸ σημεῖο χ ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀραβικὸ ψηφίον 600 καί τὸ ω στὸ 800. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὀδήγησε τὸν Legrand στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ω στὸν ἑλληνικὸ ἀριθμὸ αχω ὀφείλεται σὲ τυπογραφικὸ λάθος· ὅτι, δηλαδή, ὁ τυπογράφος στοιχειοθέτησε τὸ ω στὴ θέση ἄλλου στοιχείου, καί κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Legrand αὐτὸ πρέπει νὰ ἦταν τὸ α, πού εἶναι καί τὸ ὀπτικὰ πλησιέστερο στοιχεῖο πρὸς τὸ ω¹. Μὲ αὐτὴν τὴ σκέψη χρονο-

1. *Bibliographie Hellénique... au dix-septième siècle*, τ. Ε', Παρίσι 1903, σ. 2 : «A mon avis, on se trouve simplement en présence

d'une erreur due à l'ignorance des imprimeurs vénitiens peu familiarisés avec le grec. Je ne serais pas éloigné d'admettre que l'ouvrier

λόγησε τις παραπάνω εκδόσεις στα 1601² και τις ενσωμάτωσε στην ΒΗ του 17ου αιώνα.

Η παρουσία του ω στη χρονολογία αχω μπορεί με την πρώτη ματιά να ξαφνιάζει, όμως δεν είναι άδικαιολόγητη και δεν αποτελεί τυπογραφικό λάθος του είδους που πίστεψε ο Legrand. Για να το αποδείξω, παραθέτω δύο λήμματα, από τον δεύτερο τόμο της ΒΗ του 15ου και 16ου αιώνα (σ. 141 - 142), όπου παρατηρείται παραπλήσιο φαινόμενο :

232. ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ. Τὸ παρὸν βιβλίον τετύπωνται ἐνετίη-
σιν, Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλῳ, ἀναλώμασι μὲν τοῖς αὐτοῦ, ἐπιμελεία
δὲ καὶ ἐπιδιορθώσει, Μαξίμου ταπεινοῦ Ἐπισκόπου Κυθήρων. Ἔτει
ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας αχῶ. ΜΙΜΗΤΑΙ ΕΣΤΕ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

[Au f. 122 v°.] *ENETIHΣIN.* Παρὰ Ἀντωνίου τοῦ Πινέλου· αχῶ.

234. ΤΡΙΩΔΙΟΝ. Τὸ παρὸν βιβλίον τετύπωνται Ἐνετίησι παρὰ
Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλῳ. ἀναλώμασι μὲν τοῖς αὐτοῦ, ἐπιμελεία δὲ καὶ
ἐπιδιορθώσει, Μαξίμου ταπεινοῦ Ἐπισκόπου Κυθήρων. αχῶ.

[Au. f. 247 v°.] *ENETIHΣIN.* Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλῳ. αχῶ³.

Εἶναι φανερό ὅτι στα παραπάνω δύο παραδείγματα τὸ ω, ὡς ἐκθέ-
της τοῦ σημείου γ, δὲν ἀποτελεῖ ἀριθμητικὸ σημεῖο ἀλλὰ πτωτικὴ κατά-
ληξη γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ δοτικὴ πτώση τῆς χρονολογίας⁴ : χιλιοστῶ
ἐξακοσιοστῶ. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύει ἀκόμη περισσότερο ἡ πρόταξη
τῆς δοτικῆς («Ἔτει...»)ὅ5 πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο
παραδείγματα.

Ἡ παραπάνω διαπίστωση μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ δεχτοῦμε
ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ω στη χρονολογία αχω τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἀπολλώ-

tygraphe a eu sous les yeux
la date αχα (1601), dont le second α,
mal formé, a été pris pour un ω».

2. Ἡ ὑπόθεση τοῦ Ingram Bywater
γιὰ χρονολόγησή τους στα 1624 εἶναι
τελείως ἀπίθανη. Βλ. αὐτ. : «Ingram
Bywater soupçonne que ω, 2^ee lettre
de l'alphabet, pourrait bien tenir
de κδ' et αχω signifier αχκδ' (1624)».

3. Γιὰ τὴν ὑπάρξη διαφορετικῆς
χρονολογίας στὴ σελίδα τίτλου καὶ στὸ
τελευταῖο τυπογραφικὸ φύλλο, βλ. Φ.
Ἡλιοῦ, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βι-
βλιογραφία. Α' Τὰ βιβλιογραφικὰ κατὰ-*

*λοιπα τοῦ Ἐ. Legrand καὶ τοῦ Η. Per-
not (1515-1799), Ἀθήνα 1973, σ. 25.*

4. Ἡ ἀπουσία τῆς ὑπογεγραμμένης
εἶναι συχνὴ στὶς λαϊκὲς βενετικὲς ἐκ-
δόσεις. Γιὰ παράδειγμα βλ. τὴν ἀνα-
γραφή τῆς δοτικῆς Ἀντωνίῳ Πινέλ-
(λ)ω στα προηγούμενα παραθέματα.

5. Ἡ δοτικὴ αὐτὴ, συχνὴ στὶς
βενετικὲς ἐκδόσεις, ἀπαντᾷ με τις
ἐξῆς στερεότυπες μορφές : «Ἔτει ἀπὸ
τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας», «Ἔτει ἀπὸ
τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κν ἡμῶν
Ἰῶ Χῶ», «Ἔτει σωτηρίου».

νιου, τῆς Φυλλάδας τοῦ γαδάρου καὶ τοῦ Ἰμπερίου ἔχει τὸν ἴδιο λειτουργικὸ χαρακτήρα μὲ τὸ ω τῆς χρονολογίας ἀχῶ στὴν ἔκδοση τοῦ Πεντηκοσταρίου καὶ τοῦ Τριωδίου⁶. Ἀκόμη, πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη μᾶς ὅτι οἱ δύο ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐκδόσεις (Φυλλάδα τοῦ γαδάρου, Ἰμπεριος), ποὺ παρουσιάζουν τὸ ἀδιανόητο μέχρι σήμερα ω στὴ χρονολογία ἀχῶ προέρχονται ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἀντωνίου Πινέλλου ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται ἐπίσης οἱ δύο ἐκδόσεις (Πεντηκοστάριον, Τριώδιον) τὶς ὁποῖες χρησιμοποίησα ὡς ἀποδεικτικὰ παραδείγματα. Ἡ τοποθέτηση τοῦ ω δίπλα στὸ ἀριθμητικὸ σημεῖο χ καὶ ὄχι ὡς ἐκθέτης του ἢ ἡ ἀπουσία τῆς περισπωμένης ἀπὸ τὸ ω δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξεγίζει, ὅταν μάλιστα γνωρίζουμε τὴν ὀρθογραφικὴ ἀδυναμία τῶν ἐπιμελητῶν καὶ στοιχειοθετῶν τῶν πρώτων λαϊκῶν βενετικῶν ἐκδόσεων.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω πιστεύω νὰ ἔγινε φανερὸ ὅτι τὸ τυπογραφικὸ λάθος ποὺ ὑπάρχει στὴ χρονολογία ἀχῶ δὲν ἔγκειται στὴ λαθασμένη στοιχειοθέτηση τοῦ ω ἀντὶ τοῦ α , ὅπως πίστεψε ὁ Legrand, ἀλλὰ στὸ τυπογραφικὸ μέγεθος τοῦ στοιχείου ω καὶ στὴν τοποθέτησή του δίπλα στὸ χ καὶ ὄχι ὡς ἐκθέτης του. Ἐπομένως, οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀπολλωνίου, τῆς Φυλλάδας τοῦ γαδάρου καὶ τοῦ Ἰμπερίου πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν στὰ 1600 καὶ σὲ μελλοντικὴ ἐπανάδοση τῆς ΒΗ νὰ ἐνσωματωθοῦν στοὺς τόμους τῆς γιὰ τὸν 15ο καὶ 16ο αἰῶνα, ὅπου εἶναι ἐνσωματωμένες ἄλλες οἱ ἄλλες ἐκδόσεις τοῦ 1600.

Θεσσαλονίκη

Πάνος Βασιλείου

6. Ἔτσι ἐπιβεβαιώνεται σήμερα ἡ ὑπόθεση ποὺ εἶχε κάνει παλιότερα ὁ

Κ. Τσαντσάνογλου. Βλ. *Περὶ ὄνου*. «Ἑλληνικά» 24 (1971) 63 σημ. 3.